

Верховний
Суд

Судова практика у господарських спорах щодо відповідальності за порушення зобов'язань. Стягнення пені та штрафу

Надія Багай

суддя судової палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності
Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, доктор юридичних наук

Обставини за яких суд може зменшити розмір штрафних санкцій, що підлягають стягненню за порушення зобов'язання

Постанова КГС ВС від 12.02.2020 у справі № 924/414/19

- Згідно з частиною 3 статті 551 ЦК України розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

Постанова КГС ВС від 12.02.2020 у справі № 924/414/19

- Зменшення розміру заявлених до стягнення штрафних санкцій є правом суду, а за відсутності переліку таких виняткових обставин господарський суд, оцінивши надані сторонами докази та обставини справи у їх сукупності, вирішує питання про наявність або відсутність у кожному конкретному випадку обставин, за яких можливе зменшення пені та штрафу та розмір, до якого підлягає зменшенню.
- При цьому відсутність чи невисокий розмір збитків може бути підставою для зменшення судом розміру неустойки, що стягується з боржника.

Постанова КГС ВС від 12.02.2020 у справі № 924/414/19

- Вирішуючи питання про зменшення розміру пені та штрафу, які підлягають стягненню зі сторони, що порушила зобов'язання, суд повинен з'ясувати наявність значного перевищення розміру неустойки перед розміром збитків, а також об'єктивно оцінити, чи є цей випадок винятковим, виходячи з інтересів сторін, які заслуговують на увагу, ступеню виконання зобов'язань, причин неналежного виконання або невиконання зобов'язання, незначності прострочення виконання зобов'язання, невідповідності розміру пені наслідкам порушення, негайного добровільного усунення винною стороною порушення та його наслідків.

Одночасне стягнення пені та штрафу

Постанова ВП ВС від 01.06.2021 у справі № 910/12876/19

- Право встановити в договорі розмір та порядок нарахування штрафу та можливість одночасного стягнення пені та штрафу за порушення окремих видів господарських зобов'язань надано сторонам частинами другою та четвертою статті 231 ГК України. В інших випадках порушення виконання господарських зобов'язань чинне законодавство не встановлює для учасників господарських відносин обмежень передбачати в договорі одночасне стягнення пені та штрафу, що узгоджується зі свободою договору, встановленою статтею 627 ЦК України, а також приписами статті 546 ЦК України та статті 231 ГК України.

Постанова ВП ВС від 01.06.2021 у справі № 910/12876/19

- Одночасне стягнення з учасника господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання за договором, штрафу та пені не суперечить статті 61 Конституції України, оскільки згідно зі статтею 549 ЦК України пеня та штраф є формами неустойки, а відповідно до статті 230 ГК України - видами штрафних санкцій, тобто не є окремими та самостійними видами юридичної відповідальності. У межах одного виду відповідальності може застосовуватися різний набір санкцій.

Пеня застосовується за порушення будь-якого господарського зобов'язання

Постанова КГС ВС від 17.10.2019 у справі № 912/3237/18

- Застосування до боржника, який порушив господарське зобов'язання, штрафних санкцій у вигляді пені або штрафу, передбачених частиною четвертою статті 231 ГК України, можливо, оскільки суб'єкти господарських відносин при укладанні договору наділені законодавцем правом забезпечення виконання господарських зобов'язань встановленням договірної санкції за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань і пеня застосовується за порушення будь-яких господарських зобов'язань, а не тільки невиконання грошового зобов'язання.

Наслідки непогодження сторонами розміру штрафних санкцій в договорі

Постанова ВП ВС від 10.12.2019 у справі № 904/4156/18

- Розмір пені за порушення грошових зобов'язань встановлюється в договорі за згодою сторін.
- У тому випадку, коли правочин не містить в собі умов щодо розміру та бази нарахування пені, або містить умову про те, що пеня нараховується відповідно до чинного законодавства, сума пені може бути стягнута лише в разі, якщо обов'язок та умови її сплати визначено певним законодавчим актом.

Постанова ВП ВС від 10.12.2019 у справі № 904/4156/18

- Якщо умовами договору не встановлений розмір пені за порушення виконання грошового зобов'язання, а частина шоста статті 231 ГК України також не встановлює конкретного розміру (відсотку) належної до стягнення пені, а лише встановлює порядок його визначення у договорі виходячи з облікової ставки Національного банку України та період, протягом якого може бути застосовано таку санкцію, то немає підстав для застосування такої міри відповідальності як договірна санкція.

Одночасне стягнення визначених сторонами у договорі штрафних санкцій (збитків у вигляді відсотків від суми простроченого платежу за кожен день прострочення)
та пені (у розмірі подвійної облікової ставки НБУ від суми невиконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення)

Постанова КГС ВС від 19.12.2019 у справі № 912/1153/19

- Можливість одночасного стягнення пені та штрафу за порушення окремих видів господарських зобов'язань передбачено частиною 2 статті 231 ГК України. При цьому в інших випадках порушення виконання господарських зобов'язань чинне законодавство не встановлює для учасників господарських відносин права передбачати у договорі можливість одночасного стягнення двох видів пені.
- За таких обставин, одночасне стягнення з відповідача, який порушив господарське зобов'язання за договором, пені у розмірі подвійної облікової ставки НБУ від суми невиконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення та пені у розмірі 0,3% від суми простроченого платежу за кожен день прострочення суперечить статті 61 Конституції України.
- За наявності у договорі умов щодо подвійного стягнення пені суд має відмовляти в задоволенні позовних вимог про стягнення тієї пені, розмір та порядок нарахування якої не відповідає вимогам закону.

Щодо правомірності одночасного стягнення орендної плати та неустойки у вигляді подвійної орендної плати за прострочення повернення орендованого майна за той самий період користування орендованим майном

Постанова ОП КГС ВС від 19.04.2021 у справі № 910/11131/19

- Користування майном після припинення договору найму є таким, що здійснюється не відповідно до його умов, тобто є неправомірним користуванням майном, у зв'язку з чим вимога щодо орендної плати за користування майном за умовами договору, що припинився (у разі закінчення строку, на який його було укладено тощо), суперечить змісту правовідносин за договором найму (оренди) та регулятивним нормам ЦК України та ГК України. В такому випадку у наймодавця виникає право на застосування до наймача відповідно до частини другої статті 785 ЦК України такої форми майнової відповідальності як неустойка у розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення.

До неустойки у розмірі подвійної орендної плати,
передбаченої частиною другою статті 785 ЦК
України, приписи статті 551 ЦК України
щодо можливості зменшення її розміру
не застосовуються

Постанова КГС ВС від 07.04.2020 у справі № 924/599/19

- Неустойка, стягнення якої передбачено частиною другою статті 785 ЦК України, є самостійною майновою відповідальністю у сфері орендних правовідносин за порушення наймачем обов'язку з повернення речі. Така неустойка є подвійною платою за користування річчю за час прострочення, а не штрафною санкцією у розумінні статті 549 ЦК України та статті 230 ГК України.
- У чинному законодавстві відсутній правовий механізм зменшення неустойки у вигляді подвійного розміру плати за користування річчю, нарахованої на підставі частини другої статті 785 ЦК України.

Постанова КГС ВС від 07.04.2020 у справі № 924/599/19

- Оскільки неустойка, заявлена на підставі частини другої статті 785 ЦК України, є самостійною майновою відповідальністю у сфері орендних правовідносин і визначається як подвійна плата за користування річчю за час прострочення і не може бути ототожнена з неустойкою (штрафом, пенею), передбаченою статтею 549 ЦК України та статтею 230 ГК України, до якої застосовуються положення статті 551 ЦК України, то до неустойки у розмірі подвійної орендної плати, передбаченої частиною другою статті 785 ЦК України, приписи статті 551 ЦК України щодо можливості зменшення її розміру не застосовуються.

Не включається податок на додану вартість до розміру неустойки, нарахованої на підставі частини другої статті 785 ЦК України за неповернення майна з оренди після припинення дії договору найму

Постанова ОП КГС ВС від 20.11.2020 у справі № 916/1319/19

- Виходячи з аналізу частини другої статті 785 ЦК України, неустойка у розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення її повернення, враховуючи природу її виникнення, не генерує додану вартість, оскільки не є товаром або послугою, її виникнення не пов'язане з впливом дій виробника/надавача послуг, розмір такої неустойки не залежить від вартості використаних продавцем/надавачем послуг сировини, інших товарів та додаткових послуг.
- Неустойка, нарахована на підставі частини другої статті 785 ЦК України є спеціальною санкцією за порушення законодавства, вона не може бути об'єктом оподаткування податком на додану вартість в силу своєї правової природи як міри відповідальності.

Постанова ОП КГС ВС від 20.11.2020 у справі № 916/1319/19

- При розрахунку розміру неустойки згідно з частиною другою статті 785 ЦК України за неповернення майна з оренди після припинення дії договору найму до її складу не включається податок на додану вартість, який мав би сплачуватися орендарем орендодавцю у випадку правомірного користування майном.

Скорочені строки позовної давності

Постанова ОП КГС ВС від 20.11.2020 у справі № 916/1319/19

- В розумінні загальних та спеціальних норм права, санкція (неустойка) яка передбачена статтею 785 ЦК України є мірою відповідальності, визначеною законодавцем за неправомірне користування майном після припинення договору. З огляду на те, що зазначена міра відповідальності застосовується до триваючого правопорушення (неповернення майна орендодавцю), санкція також має характер тривалості у часі (зобов'язання сплатити подвійну плату за користування річчю за весь час неправомірного користування майном).
- Зазначена санкція (неустойка), як така, що визначена спеціальною нормою права має певні особливості у застосуванні в порівнянні з іншими штрафними санкціями, які охоплюються загальними визначеннями статті 230 ГК України та статті 549 ЦК України.

Постанова ОП КГС ВС від 20.11.2020 у справі № 916/1319/19

- Скорочені строки позовної давності не поширюються на неустойку як особливу міру відповідальності, визначену законодавцем в частині другій статті 785 ЦК України, оскільки орендодавець має право стягнути таку неустойку за весь час неправомірного користування майном після припинення дії договору. Зокрема, не застосовуються до неї положення статті 232 ГК України про припинення нарахування штрафних санкцій після закінчення 6 місяців, оскільки інше передбачено частиною другою статті 785 ЦК України.

Відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені

Ухвала КГС ВС від 09.09.2021 у справі № 910/10427/19

- Колегія Касаційного господарського суду вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду України, викладеного у постанові від 05.07.2017 у справі № 760/11577/15-ц, відповідно до правової позиції в якій відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені, яку належить сплатити отримувачу (стягувачу), покладається на юридичну особу, що здійснює обслуговування рахунка платника, тобто "банк платника" в розумінні Закону України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" - Державну казначейську службу України.

—
Верховний
Суд

Дякую за увагу!